

HANDLEIDING

Selectie van objecten en ensembles voor de gemeentelijke monumentenlijst

ZEVENAAR

Inleiding

Bij de bescherming op grond van de Erfgoedwet gaat het om rijksmonumenten van internationaal belang; de gemeentelijke bescherming van monumenten richt zich op objecten die een lokaal belang vertegenwoordigen. Niet alles kan worden beschermd en dus moet een goed gemotiveerde keuze worden gemaakt. Het vaststellen van een voor iedereen inzichtelijk toetsingskader is van belang om beschermingsvoorstellen van overheidswegen te motiveren alsmede aanvragen van derden te kunnen beoordelen. Uitgangspunt voor de selectie van gemeentelijke monumenten zijn in de gehele provincie Gelderland gehanteerde en ook door het Gelders Genootschap geaccepteerde criteria.

Selectiesysteem

Artikel 1, onder b, Erfgoedverordening Zevenaar 2018 (hierna: de Erfgoedverordening) definieert een monument als volgt.

1. Een onroerende zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, zijn betekenis voor de wetenschap, zijn cultuurhistorische of zijn archeologische waarde.
2. Een terrein dat van algemeen belang is wegens een daar aanwezige zaak als bedoeld onder 1.

Deze omschrijving sluit aan bij die in de Erfgoedwet. Om op grond van deze zeer algemeen geformuleerde kwalificaties monumenten te kunnen selecteren, is een nadere verfijning noodzakelijk. Om deze reden is een waarderingsstelsel opgesteld. Het is voor de rechtszekerheid van belanghebbenden belangrijk dat een waarderingsstelsel berust op geobjectiveerde normen en in de praktijk hanteerbaar is. Het is echter niet te vermijden dat de omschrijving van de criteria een zekere mate van abstractie heeft die bij de feitelijke toepassing tot interpretatieverschillen kan leiden. Geen enkel stelsel voor het selecteren van monumenten is dan ook zodanig te objectiveren dat met behulp daarvan voor iedereen onweerlegbaar is vast te stellen, of een gebouw wel of niet voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst in aanmerking komt. Er zal altijd sprake zijn van een zeker subjectief element in de waardering. Voor het op de juiste wijze hanteren van het stelsel is verder een gedegen kennis van de geschiedenis van de bouwkunst en de stedenbouw onontbeerlijk. Daarnaast is het voor een verantwoorde afweging en selectie van belang om een object niet alleen strikt op zichzelf te beschouwen. Een goed gefundeerde waardenbepaling van het object kan pas plaatsvinden, wanneer een redelijk inzicht bestaat in de opbouw en de kwaliteit van het totale bestand in de gemeente.

Nadere analyse begrippen erfgoedverordening

aangezien de begrippen in artikel 1, onder a, de basis vormen voor de te hanteren selectiecriteria, is het van belang ze nader te analyseren.

Zaak en terrein

De aanduiding zaak maakt het in beginsel mogelijk om naast onroerende ook roerende monumenten te beschermen. Onroerende monumenten kunnen, behalve gebouwen, ook hekwerken zijn, pompen, gedenktekens en onderdelen van gebouwen. Tevens kan een bij een gebouw behorend terrein zoals een erf en een tuin, maar ook op zichzelf staand terrein, zoals een stadspark, als monument worden aangemerkt.

Van algemeen belang

Hieronder wordt met name verstaan: van algemeen belang voor de gemeente Zevenaar. De vraag of een zaak of terrein van algemeen belang is voor de gemeente Zevenaar is alleen te beantwoorden, indien kennis aanwezig is over de kwaliteit en de samenstelling van het Zevenaarse gebouwenbestand en van de lokale en regionale geschiedenis in al haar facetten. Een gebouw kan bijvoorbeeld de enige (gave) representant zijn van een bepaald type binnen de gemeente Zevenaar. Dan doet het er niet toe dat andere gemeenten over veel meer en wellicht mooiere voorbeelden beschikken van hetzelfde type gebouw. Deze redenering kan worden doorgetrokken naar het wijk- of buurniveau; een gebouw van de hand van een minder bekende architect kan zo bepalend zijn voor het stads- of dorpsbeeld ter plaatse, dat bescherming evenzeer gerechtvaardigd is als bescherming van een vergelijkbaar complex elders in de gemeente naar ontwerp van een meer bekende architect. In dat geval is de kwaliteit van het architectonische ontwerp en de wijze waarop het gebouw is ingepast, of wellicht mede bepalend is voor de stedenbouwkundige situatie ter plaatse, doorslaggevend.

Schoonheid

De schoonheid van een bouwwerk is afhankelijk van de vormgeving. Bij de beoordeling of een object in aanmerking komt voor monumentenbescherming, moet een uitspraak worden gedaan over de architectonische en artistieke kwaliteit van een bouwwerk en over het gebouw als uitdrukking van een bepaalde stijl of bouwtrant. Daarbij dient te worden gelet op de architectonische verhoudingen van de hoofdvorm en de geleding daarvan, op bijzondere vormen en bouwonderdelen, de detaillering en op materiaalgebruik en constructiewijze.

Betekenis voor de wetenschap, cultuurhistorische waarde

Deze begrippen zijn moeilijk van elkaar te scheiden. Beide hebben betrekking op de geschiedenis in haar vele facetten, zoals:

- de nederzettingsgeschiedenis;
- de geschiedenis van de architectuur, de kunst en de stedenbouw;
- de volkshuisvestingsgeschiedenis;
- de geschiedenis van de sociale verhoudingen;
- de geschiedenis van de handel, de nijverheid en de industrie;
- de militaire geschiedenis;
- de kerkgeschiedenis.

Het volgende onderscheid wordt wel gemaakt. Bij het criterium "betekenis voor de wetenschap" zou het gaan om de meer algemene, bovenlokale geschiedenis, terwijl het lokale aspect beter gerangschikt zou kunnen worden onder de noemer "cultuurhistorische waarde". Dit is in feite onjuist, omdat alles voorwerp kan zijn van wetenschappelijk onderzoek en dus een wetenschappelijke betekenis kan hebben. Bijzondere aandacht verdienen in dit verband de architectuur en bouwhistorische waarden. Het gaat hierbij om waarden die zijn verbonden met de historische ontwikkeling van de bouwkunst, veelal gecombineerd met architectonische, visueel-esthetische kwaliteiten. Daarbij speelt de zeldzaamheidswaarde en de representatiewaarde van een bepaalde stijl of van het werk van een bepaalde architect een rol.

De cultuurhistorische waarde kan ook zijn gebaseerd op belangrijke historische gebeurtenissen die in een gebouw of op een terrein hebben plaatsgevonden en die verbonden zijn met de functie die het gebouw heeft gehad of met het feit dat er een belangrijk persoon is geboren of gestorven. In dat geval wordt gesproken van herinneringswaarde. Ook kan een terrein herinneringswaarde ontleen aan een belangrijk bouwwerk dat er in het verleden heeft gestaan. Doorgaans zal dit echter van additionele betekenis zijn, dat wil zeggen dat een object niet louter op grond van dit criterium op de monumentenlijst wordt geplaatst.

Stedenbouwkundige en ensemble waarden, situering

Deze waarden dienen te worden beoordeeld vanuit de cultuur- en architectuurhistorische kwaliteiten van het object of complex zelf. Een object of complex kan een onderdeel zijn van een (belangrijk) stedenbouwkundig concept, maar ook van een historisch gegroeid stedelijk of landschappelijk gebied. Stedenbouwkundige waarden hebben in het algemeen betrekking op een wat grotere schaal. Men spreekt over ensemblewaarde in het geval een pand onderdeel uitmaakt van een groter bouwkundig en als zodanig ontworpen geheel, maar ook over een geheel van objecten die in historisch opzicht onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, zoals een landhuis met bijgebouwen, hekwerken, een historische tuinaanleg of erfbeplanting. De situering van een object is mede (maar nooit alleen) van belang voor de waardenbepaling. De situationele waarde wordt met name beoordeeld aan de hand van de historische toestand. Een boerderij die is ingekapseld in een nieuwbouwwijk, zal minder gunstig worden beoordeeld dan eenzelfde boerderij in een agrarische omgeving. Door de ontwikkelingen in de omgeving kan de belevingswaarde van een gebouw aanzienlijk zijn verminderd. Andersom kan de ligging van een architectonisch weinig bijzonder gebouw geen aanleiding zijn om het gebouw op de monumentenlijst te plaatsen. In het geval een pand alleen van belang is vanwege zijn stedenbouwkundige ligging, ligt het meer voor de hand het aan te wijzen als beeldbepalend pand. Jurisprudentie naar aanleiding van de Monumentenwet 1988 heeft in de loop van de jaren de grenzen bepaald waarbinnen de beoordeling plaatsvindt. Deze uitspraken zijn ook van

belang voor de interpretatie van de Erfgoedverordening. Het staat vast dat de ligging en de omgeving van een pand van invloed kunnen zijn op de waardering als monument, zowel in positieve als in negatieve zin. Bij een positieve beïnvloeding kan echter niet meer dan van een additionele waarde sprake zijn.

Gaafheid

Naast de criteria die voortvloeien uit de Erfgoedverordening, worden bij de selectie nog enkele andere criteria betrokken. Deze hebben te maken met de toestand waarin het object zich bevindt. De gaafheid moet vooral beschouwd worden in relatie tot de architectonische kwaliteit en de detaillering. Een waardevol architectonisch concept kan bijvoorbeeld ernstig zijn aangetast door latere verbouwingen of uitbreidingen. In een dergelijk geval zal de mate van zeldzaamheid of de wetenschappelijke betekenis moeten aangeven of plaatsing op de monumentenlijst is gerechtvaardigd. De mate van aantasting hangt samen met de mate waarin de wijzigingen onomkeerbaar zijn. Wanneer bijvoorbeeld houten ramen vervangen zijn door ramen van kunststof binnen de originele kozijnen, is dit een minder grote aantasting dan wanneer geheel nieuwe vensteropeningen zijn uitgebroken. Evenals bij de ligging van een monument gaat het hier om een additionele waarde.

Bouwkundige staat

Tenslotte dient aandacht te worden geschonken aan de bouwkundige staat van het object/complex. Het casco dient tenminste in redelijke staat te verkeren: het object is te restaureren zonder dat het moet worden afgebroken.

Selectiecriteria

Als object/complex kunnen alle gebouwen, bouwwerken, straatmeubilair, parken, begraafplaatsen, waterwerken (waaronder bruggen en sluizen) en andere infrastructurele werken worden aangemerkt. Objecten met een sterke onderlinge samenhang, maar ook groepen van gelijke of seriematig tot stand gekomen gebouwen kunnen als object worden beschreven. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan bebouwing aan pleinen en series identieke of vrijwel identieke woonhuizen. Op grond van de hiervoor omschreven waarden kunnen de volgende selectiecriteria worden geformuleerd.

1. Architectuur en kunsthistorische waarde

- a. het object/complex is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant;
- b. het object is een goed voorbeeld van een functionele en/of typologische ontwikkeling;
- c. het object/complex bezit bijzondere esthetische kwaliteiten (massa, ruimtelijke indeling, verhoudingen in de gevels, bijzondere of zeldzame detaillering, materiaal- en kleurgebruik);
- d. het object/complex heeft een bijzonder of zeldzaam interieur of bevat bijzondere en zeldzame onderdelen in het interieur;

- e. het object is een goed voorbeeld van het werk van een architect of kunstenaar en neemt een belangrijke plaats in zijn oeuvre en/of in de plaatselijke, regionale of landelijke architectuurgeschiedenis;
- f. het object/complex is van belang vanwege een constructiewijze die historisch is overgeleverd of vernieuwend is voor de tijd van ontstaan (pioniersfunctie).

2. Stedenbouwkundige waarde

- a. het object/complex is een essentieel onderdeel van een in cultuurhistorisch opzicht belangrijk stedenbouwkundig of landschappelijk concept;
- b. het object/complex is een onderdeel van een historisch gegroeid stedelijk of landschappelijk gebied en speelt daarin een beeldbepalende rol;
- c. het object/complex is van belang vanwege de wijze van verkaveling, inrichting en voorzieningen;
- d. het object/complex heeft een bijzondere betekenis voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk (oriëntatiepunt);
- e. het object/complex is van belang vanwege de bijzondere kwaliteit van de bebouwing en de (historisch) ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of bodemgesteldheid.

3. Algemeenhistorische waarde

- a. het object/complex is van belang als bijzondere uitdrukking van een culturele, sociaal-economische, technische of geestelijke ontwikkeling;
- b. het object/complex is van belang als bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke of bestuurlijke ontwikkeling;
- c. het object/complex is van belang vanwege een plaatselijk, regionaal of landelijk historisch gegeven (feiten, gebeurtenissen, bewoners, beroepen enz.).

4. Gaafheid en herkenbaarheid

- a. het object/complex is van belang vanwege de architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid van het exterieur en/of interieur;
- b. het object/complex is van belang vanwege de materiele, technische en/of constructieve gaafheid;
- c. het object/complex is van belang als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;
- d. het object/complex is van belang als onderdeel van een complex, waarvan de samenstellende delen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg enz.) een gaaf en herkenbaar visueel karakter hebben;
- e. het object/complex is van belang als onderdeel van een stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving met een gave structuur en een herkenbaar visueel karakter.

5. Zeldzaamheid

- a. het object/complex is van belang vanwege zijn zeldzaamheid in architectuur- historisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht en/of zijn bijzondere ouderdom;
- b. het object/complex is van uitzonderlijk belang vanwege één of meer van de onder 1 tot en met 4 vermelde kwaliteiten.

Het gebruik van de selectiecriteria

Voor het toepassen van de selectiecriteria kan gebruik gemaakt worden van een scorematrix. Per onderdeel kan daarbij door middel van de tekens ++, +, +/- worden aangegeven of de omschreven waarden in respectievelijk zeer hoge, hoge of redelijke mate aanwezig zijn. Het is echter niet mogelijk exacte score-eisen te stellen als voorwaarde voor de uiteindelijke selectie. De vorenstaande selectiecriteria en het globale score-systeem vormen in de eerste plaats een hulpmiddel. De vorming van het eindoordeel vraagt meer dan het tellen van de "plusjes". Ieder voorstel of aanvraag voor plaatsing op de monumentenlijst vergt een afzonderlijke beslissing op grond van een overtuigende motivering. Het eindoordeel dient terug te vinden zijn in de zogenaamde redengevende omschrijving van het object, dat wordt voorgedragen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. Ofwel, bij een negatieve beoordeling, in een gemotiveerde afwijzing van de aanvraag.

Zevenaar, 26 september 2018

